

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

2018

MEMORANDAMU

MARAGA: 80

Memorandum uyu u na masiatari a 48.

TSIVHUDZO KHA VHAṬOLI/VHAMAKI

- Memorandumu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhaṭoli/vhamaki.
- Memorandumu u tea u thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u ṭola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U ṬOLA/MAKA

- Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma. (**Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/linwalwa.**)
- Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa u bva kha KHETHEKANYO YA A, (vhurendi ho randelwaho), kha vha make/ṭole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
- Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/ṭole ya u thoma vha litshe ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa, kha vha make/ṭole phindulo ya u thoma kha KHETHEKANYO inwe na inwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
- Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha litshe ya vhuvhili.
- Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona, kha vha make/ṭole vha tshi tevhedza memorandumu.
- Arali vhukhaxhi ha mupeleṭo vhu tshi nga khakhisa ṭhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhaxhi. Arali zwi sa khakhisi ṭhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
- **Mbudziso ndapfu/dza maanea:**
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo nea ndatiso, ngauri o no ḍi dzula o ḍihatula ene muṅe. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/ṭole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhaṭoli vhahulwane. **Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha *Aphendikisi ya A na ya B* u ṭola maanea a vhalingiwa.**
- **Mbudziso pfufhi:**
Arali mulingiwa a songo shumisa zwidevhe musi o humbelwa uri a khouthu, vha songo nea ndatiso.
- Kha **mbudziso dzo vuleaho (open-ended questions)**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/Khwathisedzo/ṭhalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
- Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAWE. Thikhedzo/Khwathisedzo/ṭhalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI HO RANDELWAHO**MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 7 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 3 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila hei:
 - Maraga 3 arali mbuno dzi 6–7
 - Maraga 2 arali mbuno dzi 4–5
 - Maraga 1 arali mbuno dzi 0–3

MUVHILI WANGA KHA U DZIVHELWE – MR Nevhutalu

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi

Marangaphanda

Mitaladzi/Vese yo vhumbwaho nga maipfi, ndi ine murendi a i shumisa a tshi itela u bvisela vhudipfi vhune a vha naho khagala. Nga mitaladzi/vese murendi u bvisa vhupfiwa hawe ha u pfa vhutungu/dinwa/sinyuswa nga zwiito zwa lino shango zwine zwa huvhadza/tahadza mivhili ya vhatu. Murendi u shumisa mitaladzi/vese u bveledza vhudipfi hawe kha tshirendo itshi. Vhudipfi ndi vhupfa/vhupfiwa vhune murendi a vha naho, vhune a dovha hafhu a tama u vhu pfukisela kha vhavhali.

Mbuno

- Kha mutaladzi/vese ya 1 na ya 2, murendi u khou sumbedza u dinwa/sinyuswa nga zwiito zwa lino shango zwine zwa khakhisa vhunzhi ha vhatu.
- Kha mutaladzi/vese ya 3, murendi u sumbedza u sinyuswa nga zwiito izwi zwine zwa lingedza u dzinginyisa muvhili wawe lune wa vho tea u tou lwa nazwo vhukuma.
- Kha mutaladzi/vese ya 4, murendi u dinwa nga limuya line la lingedza u mu kumba naho a tshi khou vhilaedzwa/lidzwa nga zwiito izwi.
- Kha mutaladzi/vese ya 5, murendi u dinwa ngauri vhutshilo hawe ho dalelwa nga zwiito zwivhi.

- Kha mutaladzi/vese ya 6, murendi u sumbedza u dinalea ngauri muvhili wawe u mbo di dzhenelwa nga malwadze/zwiito zwo vhfihaho.
- Kha mutaladzi/vese ya 7, murendi u sumbedza uri muvhili wawe u mbo di dalelwa nga zwiito zwivhi zwi sa tangedzeiho nga vhatu.
- Kha mutaladzi/vese ya 8, murendi u holedza muvhili wawe uri a u tsha vha kwawo/wavhudi.
- Kha mutaladzi/vese ya 9, murendi u sumbedza uri zwi re kha muvhili wawe ndi zwi isaho lufuni/khakhathini.
- Kha mitaladzi/vese dza 11, 12, 13, 14 na 15, murendi u tahisa khumbelo ya u toda thuso khulwane ine ya nga ita uri a kunde vhuvhi/zwivhulahi/zwiito zwivhi zwa vhuno vhtushilo, a tshi itela uri zwi sa kone u mu kwama/dzhena/kunda. Murendi u khou tama u vha na muvhili u si wa u tambudzwa/tambelwa nga zwiito zwi sa fheli.
- Kha mutaladzi/vese ya 14, murendi u sinyuswa nga u sa dzula fhasi ha mudziawitshale ane tshawe ha vha u tshimbidza mafhungo.
- Kha mutaladzi/vese ya 16, murendi u sumbedza u dinwa nga zwiito zwo dadzaho shango zwine vhanwe vhatu vha tou zwi ita nga khole vha tshi itela u fasha/vhaisa/kunga vhanwe.
- Kha mutaladzi/vese ya 17 na ya 18, murendi u kaidza/sinyutshela muvhili wawe uri u songo takadzwa/kungea nga zwiito zwa lino shango.
- Kha mutaladzi/vese ya 19 na ya 20, murendi u sumbedza u dinwa nga zwiito zwivhi zwine zwa vhulaha zwo dadzaho heli shango.
- Kha mitaladzi/vese dza 21, 22, 23, 24 na ya 25, murendi u dovha hafhu a vhudza muvhili uri kha u dibvise/divhavhalele/didzumbe kha zwiito zwivhi uri u pile lufu lu diswaho ngazwo.

Magumo

Murendi o kona u shumisa mitaladzi/vese u sumbedza vhudipfi hawe ha u pfa vhutungu/dinwa/sinyuswa nga zwiito zwivhi zwa vhuno vhtushilo. U tungufhadzwa/dinalea/sinyuwa/gungula hawe u zwi sumbedza u bva kha mutaladzi/vese ya 1 u swika kha ya 25.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**NELSON MANDELA – LR Ndlovu**

- 2.1 Murendi u toda u sumbedza u pfa vhutungu ha mufumakadzi o dihwalaho musu a tshi todou beba – ndi musu tshifhinga tsha u bebiwa ha Vho-Mandela tsho swika.√√ (2)
- 2.2 Ndeme ya ipfi 'mbokoti' li sumbedza uri Vho-Nelson Mandela ndi muhali/murangaphanda a sa faedzwi/vhambedzwi/muhulusa/munnanna.√√ (2)
- 2.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri Vho-Nelson Mandela vho farwa nga ndila i vhavhaho/mmbi nga muvhuso u bva vhutukuni u swikela vha tshi hula.√√ (2)
- 2.4 Ndi vhudipfi ha u pfa vhutungu.√ Ngauri i buletshedza ndila i vhavhaho ye Vho-Mandela vha aluswa ngayo.√ [Kana zwiwe-vho zwi pfalaho.] (2)
- 2.5 Ee, kuhumbulele/kuvhonele kwa murendi ndi a ima nakwo, ngauri muvhuso wa Afrika Tshipembe wo tambudza Vho-Mandela vha tshi tambulela mbofholowo ya vhatu vhatwu.

KANA

Hai, kuhumbulele/kuvhonele kwa murendi uyu a thi imi nakwo, ngauri Vho-Mandela vho lwela mbofholowo ya tshaka dzothe hu tshi katelwa na vhatshena vha lino shango.

[Kana zwiwe-vho zwi pfalaho.]√√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**DZUVHA LA LUNAKO – WMR Sigwavhulimu**

- 3.1 Ndi lunako lwa mufunwa wawe.√ U khou khoḁa mufunwa wawe uri lunako lwawe ndi luhulu vhukuma/o nakesa.√ (2)
- 3.2 Ipfi 'tshipulumbu' li bvedza thalutshedzo ya uri mufunwa uyu o mu funa a sa athu u bebwa,√ a tshe thumbuni ya mme awe √ (2)
- 3.3 Murendi u shumisa livhuvhisi/limethafore:√ 'Ndo u hwala wo dzumbama vuhwini.' U bvedza muhumbulo wa uri murendi o mala/funa muthu a sa athu vhona vhutshilo hawe/a sa athu u bebwa.√ (2)
- 3.4 Murendi u khou khwathisedza uri u vhumbwa zwavhuḁi ha uyu mufunwa wawe ndi tshiphiri tsha tsiko/Mudzimu, sa vhatu ra shaya/tama maipfi a u zwi khoḁa. [Kana zwiwe-vho zwi pfalaho] √√ (2)

- 3.5 Ee/Ndi a tendelana nae. Nga mvelele ya Tshivenda, ndi one maitete kwao a u malelwa mufumakadzi u sa mu divhi a tshi dihwa nga vhabebi fhedzi.

KANA

Hai/A thi tendelani nae. Ngauri ano maduvha muthu u takalela u mala muthu ane a mu funa/divha, nahone o tou diambisela ene muṅe.

[Kana zwiṅwevho zwi pfallaho.] √√

(2)

[10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

TSHO PHULEA – TZ Ramaliba

- 4.1 Murendi u tama u bvisela khagala uri hu na zwe a sola zwi sa takadzi (sa u vhifha muvhilini/vhulwadze) zwo bvelelaho kha vhutshilo/muvhili wa murendiwa ngae.√√

(2)

- 4.2 Ndi murathelo/enzhambamennde.√ Ngauri muhumbulo u re kha mutaladzi/vese ya 16 u pfukela kha mutaladzi/vese ya 17, wa konaha u vha wo khunyelelaho.√

[Na zwiṅwe zwi pfallaho.]

(2)

- 4.3 Ndi livhuvhisi. Murendi u khou dzumbetshedza uri hoyu muthu o fhedza tshifhinga e fhethu hu songo nakaho/hu si havhudi/hu si hayani.

KANA

Ndi lifanyamuthu. Murendi u sumbedza u lapfa ha tshifhinga uyu ṅwana o ngalangala hu tshi fana na u sielisana ha vathu vha tshi tshimbila.

[Maraga 1 kha figura ya muambo, na maraga 1 ya thalutshedzo/thikhedzo/khwathisedzo.] √√

(2)

- 4.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri murendiwangae o vhifha muvhilini, hu vho tou ofhisa arali a nga vha o wana vhulwadze vhune vhu nga pfukela na kha ṅwana, zwa sa ralo zwi nga tangedzea/takalelwa.√√

(2)

- 4.5 Ee/Ndi a mu pfela vhutungu. Ngauri nyimele ine a vha khayoyi a vhavha lune zwa dovha hafhu zwa ofhisa.

KANA

Hai/A thi mu pfeli vhutungu. Ngauri murendiwangae o tou nanga u tshila nga ndila yo khakheaho/ngauri ndi masiandaitwa a kutshilele kwawe ku si kwavhudi.

[Kana zwiṅwevho zwi pfallaho.]√√

(2)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 7 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 3 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila hei:
 - Maraga 3 arali mbuno dzi 6–7
 - Maraga 2 arali mbuno dzi 4–5
 - Maraga 1 arali mbuno dzi 0–3

XUXUXU! – AA Mphaga

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi

Marangaphanda

Mitaladzi/Vese yo vhumbwaho nga maipfi, ndi ine murendi a i shumisa a tshi itela u bvisela vhudipfi vhune a vha naho khagala. Nga mitaladzi/vese murendi u bvisa vhupfiwa hawe ha u dinwa/sinyuswa nga zwine mudziazwitshele a khou tshilisa zwone na vhañwe vhathu. Murendi u shumisa mitaladzi/vese u bvedza vhudipfi hawe kha tshirendo itshi. Vhudipfi ndi vhupfa/vhupfiwa vhune murendi a vha naho, vhune a dovha hafhu a tama u vhu pfukisela kha vhavhali.

Mbuno

- Kha mutaladzi/vese ya 1 na ya 2, murendi u khou sumbedza u dinwa/sinyuswa nga zwiito zwa mudziazwitshele ane a tshimbila a tshi andadza mafhungo na shango lothe.
- Kha mutaladzi/vese ya 3, murendi u sumbedza u sinyuswa nga kutshilele kwa mudziazwitshele ane a takadzwa nga musi mafhungo a vhañwe o phadalala na shango lothe.
- Kha mutaladzi/vese ya 4, murendi u dinwa nga zwitshele zwine mudziazwitshele a lutanya ngazwo vhathu.
- Kha mutaladzi/vese ya 5, murendi u dinwa nga tshisololo tshine uyu murendiwa a vha natsho tshitshavhani.
- Kha mutaladzi/vese ya 6, murendi u sumbedza u dinalea vhukuma ngauri u vho tama na uri mudziazwitshele uyu a wele khomboni uri zwi vhe ngudo khae.

- Kha mutaladzi/vese ya 7, murendi u nea vhathu tsivhudzo ya uri vha songo thetshelesa mudziazwitshele.
- Kha mutaladzi/vese ya 8, murendi u holedza mudziazwitshele uri ha na zwivhuya zwine vhathu vha vhona khae.
- Kha mutaladzi/vese dza 9 na 11, murendi u sumbedza uri mudziazwitshele a hu na tshine a shuma.
- Kha mutaladzi/vese dza 10, 12 na 13, murendi u dinwa nga u vhuluṭa vhune mudziazwitshele a vha naho kha dzikhonani dza vho vha maswina.
- Kha mutaladzi/vese ya 14, murendi u sinyuswa nga u sa dzula fhasi ha mudziazwitshele ane tshawe ha vha u tshimbidza mafhungo.
- Kha mutaladzi/vese ya 15 na ya 16, murendi u sumbedza u dinwa nga u tshimbidzwa ha mafhungo a sa fhaṭi/a si na ngoho kha vha a pfaho.
- Kha mutaladzi/vese ya 17, murendi u sinyutshela u sa thetshelesa hawe vhaeletshedzi ngauri ene o ḍala zwitshele.
- Kha mutaladzi/vese ya 18 na ya 19, murendi u sumbedza u dinwa nga u sa kona u dzula na mafhungo a vhaṛwe e a tou pfa.
- Kha mutaladzi/vese ya 20, murendi u dovha hafhu a tama arali mudziazwitshele uyu a tshi ṭangana na khombo uri u tshimbila a tshi hasha zwitshele zwi fhele.

Magumo

Murendi o kona u shumisa mitaladzi/vese u sumbedza vhuḍipfi hawe ha u dinwa/sinyuswa nga zwiito/zwitshele/kutshilele kwa mudziazwitshele. U ṭungufhadzwa/dinalea/sinyuwa hawe u zwi sumbedza u bva kha mutaladzi/vese ya 1 u swika kha ya 20.

[10]

MBUDZISO YA 6: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

CHRIS HANI – LR Ndlovu

- 6.1 Murendi u ṭoda u sumbedza uri lufu lwa Chris Hani lwo tshuwisa/shushedza vhathu vhoṭhe shangoni.√√ (2)
- 6.2 Lifanyisi.√ Ngauri murendi u ṭoda u sumbedza uri Chris Hani o vha na mushumo muhulu wa u lwela mbofholowo, u fanaho na wa dongi musi yo hwala masaga a lemelaḥo vhukuma.√ (2)
- 6.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri murendi u ṭoda u sumbedza uri naho Chris Hani o lovha, mishumo yawe mivhuya i ḍo ḍzula i hone shangoni na mihumbuloni ya vhathu/u ḍo dzulela u humbulwa.√√ (2)
- 6.4 Ndi vhuḍipfi ha u pfa vhuṭungu,√ ngauri u lovha ha Chris Hani ho vhaisa vhathu vhanzhi lune na vha sa athu u bebwa vha tshi zwi pfa zwi ḍo vha vhaisa na u vha tshuwisa nga maanda.√ (2)

- 6.5 Ee, kuhumbulele/kuvhonele kwa murendi ndi a ima nakwo ngauri na namusi ndi vhanzhi vhane vha tenda na u tevhela zwe uyu mulwelambofholowo a vha o ima kana a tshi lwela zwone.

KANA

Hai, kuhumbulele/kuvhonele kwa murendi uyu a thi imi nakwo, ngauri vhanzhi ha vhatu vha tshilaho nga tshifhinga tsha zwino a vha divhi zwinzhi zwe Chris Hani a ita musi ula a tshi lwela mbofholowo.

[Kana zwiñwe-vho zwi pfalaho.] √√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 7: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

HU TSHI KOVHIWA IFA – FR Mudau

- 7.1 Ndi sonethe.√ Ngauri tshi na mitaladzi/vese dza 14.√ (2)
- 7.2 Ndi khaesura.√ Hu vha na u awelanyana zwiṭuku ha dzhiiwa muya/hu a vha na u fema huṭuku ha murendi, a konaha u dovha u bvela phanda na u renda, hu u itela u bvisela khagala muhumbulo wo fhelelaho/khunyelelaho/ u tumekanya mihumbulo mivhili uri i khunyelele.√

KANA

Ndi tshigarukela.√ Ndeme yatsho ndi u vhidzelela/ombedzela/khwathisedza ndeme ya mulaedza uri mulaifa a si muñwe ndi lupedzi.√ (2)

- 7.3 Mulaedza ndi wa u ṭoda u sumbedza uri mushumo wa u kovha ifa u a lemela wa dovha hafhu wa tshuwisa na vhadivhi vha milayo.√√ (2)
- 7.4 Vhudipfi/Vhupfa/Vhupfiwa ha murendi ndi ha u pfa vhuṭungu√ musi a tshi vhone vhana vha mufu vha tshi sumbedza u sa andana/luṭana lune vha nga vha sa vhulahana vha tshi lwela ifa.√ (2)
- 7.5 Ee/Ndi a tendelana nae, ngauri ndaka/thundu/lupfumo lu a luṭanya vhana vha musadzi/vhathu musi vhañwe vha tshi vho lilela u wana zwinzhi u fhira vhañwe, izwo zwa vho vhangamabulayo/mavengo.√√

KANA

Hai/A thi tendelani na murendi. Arali vhatu vha ṭalifha vha sia vho ita wili ya ndaka dzavho hu nga si vhe na nndwa vhukati ha vhana vha mufu.

[Kana zwiñwevho zwi pfalaho.] √√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 8: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**ZWILA! – BR Mafhege**

- 8.1 Murendi u tama u vhudza vhathu uri ene o no vha wa maḁuvha/ndi kale a tshi khou tshila lune tshifhinga tshawe tsha u tshila tsho no vha tshituku lune u tsini na u lovha.√√ (2)
- 8.2 Ndi aḁushini. √ U redza mafhungo a Bivhilini hune muthu u a kona u engedzelwa maḁuvha.√
[Na zwiḁwe zwi pfalaho.] (2)
- 8.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri murendi o no vha mualuwa/wa maḁuvha lune ha tsha kona u ḁiitela tshithu nga ene muḁe, u vho tou thuswa nga vhaḁwe.√√ (2)
- 8.4 Mutevhetsindo ndi wa u ongolowa,√ ngauri murendi u khou amba zwithu zwi vhavhaho musi muthu o no aluwa a si tsha kona u ḁiitela tshithu na uri ha tsha ḁifhelwa nga tshithu.√ (2)
- 8.5 - Ndi nga ḁanganedza uri ndo no aluwa/lufu lwo ntea.
- Ndi nga ḁea ndayo vhaḁuhulu vhanga uri vha aluwe vhe na mikhwa yavhuḁi.
- Ndi nga nanga u ya nda dzula ngei hune ha dzula vhaḁwe vhaaluwa uri ndi si dine vhaḁwe vhathu.
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.] √√ (2)

[10]**NA****VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO (KHOMBEKHOMBE)****MBUDZISO YA 9: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI****DZUVHA – MR Madiba**

- 9.1 Tshirendo itshi ndi ḁiriki/thendokhoḁi,√ ngauri afha murendi u khou khoḁa muthu wa lunako.√ (2)
- 9.2 Figara ya muambo ndi ḁiḁanedzi/phirisedzo/ḁikaluli,√ ngauri murendi u khou sumbedza uri vhathu vha tshi vhona nyalunako uyu vha mbo takalesa/takala nga maḁnda.√ (2)

- 9.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri muthu u fanela u livhuwa lunako lwe a newa nga Mudzimu nahone a kone u dilondota zwavhuḁi.
[Kana zwiḁwe-vho zwi pfallaho.]√√ (2)
- 9.4 Ndovhololo iyi i khwaḁisedza uri muthu wa lunako a dovha a tenda kha Mudzimu u ḁo vha na vḁutshilo vhulapfu/vhu sa solisei/havhuḁi.√√ (2)
- 9.5 - Ndi nga mu eletshedza uri a songo funana na vḁathu vḁanzhivḁanzhi.
- Ndi nga dovha hafhu nda mu eletshedza uri a ḁthonifhe lunako lwawe na u ḁithogomela.
- Ndi nga mu eletshedza uri a ofhe Mudzimu na uri a shumele ene fhedzi.
- Lunako lwawe lu songo vḁa lwa u ḁonga phḁnda ha vḁathu.
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)
[10]

ḁHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO**NGANEA****TSHI DO LIWA – NE Phaswana****MBUDZISO YA 10: TSHI DO LIWA – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Milaedza/Pfunzo ndi zwine muñwali a tama ri tshi guda zwone nganeani yawe. Buguni iyi hu na pfunzo/milaedza minzhi ine muñwali a tama u ri funza. Puloto, khudano na kubvedzele kwa vhaanewa zwi thusa u bvisela khagala milaedza iyi. Mulaedza muhulwane wa nganea iyi ndi wa u kaidza vhatu uri vha dibvise kha vuhovheleli na vhugevhenga. Ri guda uri zwa vuhovheleli na zwa vhugevhenga a zwi vhuedzi, tshazwo ndi u dzhenisa muthu khakhathini.

Mbuno

- Ri guda uri u funa zwithu zwa maimo a ntha zwi ita uri muthu a dzhene zwikolodoni zwine a vho do balelwa u zwi badela. Muta wa ha Nethulwe vho diwana thundu dzavho dzi tshi vho todou rengiswa nga okishini nga nthani ha u anda ha zwikolodo.

- Ri dovha hafhu ra guda uri vuhovheleli vhu a dzhenisa khakhathini. Vho-Emeli vha toda vhana vhavho vha tshi dzhena zwikolo zwi no dura zwi re kule na hayani ngeno vha si na tshelede ya u badela. Vha dovha hafhu vha koloda thundu dzi no dura mavhengeleni vha balelwa u dzi badela. Vho-Luvhone na Vho-Emeli vha didzhenisa kha zwa vhugevhenga vha tshi itela u fhedza zwikolodo zwavho.
- Afha ri a guda uri zwikolodo zwi a vhangela muthu dziedzi na ndado. Vho-Luvhone ri vhona vha tshi gidima na dzibannga na vhatu vha tshi lingedza u todou wana tshelede ya u lifha zwikolodo zwavho. Ndadu yo nana u vhonala musi u rengiswa ha thundu yavho hu tshi vho andadzwa na kha dziguranda, zwe zwa vho ita uri vha vho sokou dzhena na klasini dza vhaiwe vhadededzi hu si tshifhinga tshavho.
- Ri dovha hafhu ra guda uri muthu ha ngo tea u litsha mushumo a didzhenisa kha zwa vhugevhenga. Vho-Luvhone vho fhedza vho litsha mushumo lwe vha
- vho didzhenisa khakhathini he vha fhedza vho fhelela kothoni.
- Ri dovha hafhu ra guda uri u rengisa mbanzhe zwi lwa na milayo ya shango. Vho-Emeli vha rengisa mbanzhe ngei Yunivesithi ya Venda, zwe zwa ita uri vha farwe nga mapholisa.
- Ri dovha hafhu ra guda uri tshandanguvhoni na vhumbulu zwi a fhedza zwo bvela khagala. Izwi ri zwi vhona musi Dzhalagoma a tshi ambulula zwothe zwe vha vha vha tshi ita. Vho-Emeli, Vho-Luvhone na khonani dzawe vha fhedza vho farwa, ene a shanduka thanzi ya muvhuso.
- Ri guda uri muthu u a shanduka. Afha ndi hune ra tangana na Dzhalagoma a tshi ya kerekeni muhumbulo u wa u ya u hamboka, a vho farwa nga muya mukhethwa, a ambulula tshiphiri tshe a vha o da u tshi ita.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza milaedza buguni iyi nga ndila i tendiseaho vhukuma. O shumisa puloto, khudano na vhaanewa u itela uri vhavhali vha sale vho guda zwinzhi zwi kwamaho vhutshilo na matshilisano.

[Kha vha tangananedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi yo nekedzwaho afha.]

[25]

KANA

TSHI DO LIWA – NE Phaswana**MBUDZISO YA 11: TSHI DO LIWA – MBUDZISO PFUFHI**

- 11.1 Mafhungo aya a khou bvelela nga tshifhinga tsha musalauno √ hune thundu dza rengiswa arali muthu a tshi khou balelwa u badela zwikolodo, zwithu/maitete e a vha a siho kale.√ (2)
- 11.2 Tshi vhangaho phambano vhukati ha Vho-Luvhone na Luambo ndi musi o amba uri tshelede ine a vha nayo i nga tou kona u renga thundu dzavho musi dzi tshi vho rengiswa/Ndi musi o vha dzima tshelede ye vha vha vha tshi khou koloda khae.√√ (2)
- 11.3 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho, ngauri ndi hone hune ra khou vhona u hulela ha thaidzo, ngauri mutani wa ha Nethulwe thundu yothe yo vha yo no vhewa kha okushini.√√ (2)
- 11.4 Mafhungo ane Vho-Luvhone vha khou vhilaela ngao a u toda tshelede ine ngayo vha do thivhela uri thundu yavho i si rengiswe zwi dzumbulula thaidzo ye vha vha vhe nayo ya zwikolodo musi bugu i tshi thoma.√√ (2)
- 11.5 Kuambe kwawe kwo nga u tuledzela u farwa ha Vho-Luvhone nge vha vha vho no didzhenisa kha zwa vhugevhenga.√√ (2)
- 11.6 Masiandaitwa o vha a uri:
- Vho vhangela muta zwikolodo.
- Vho wisa tshirunzi tsha muta.
- Vho dzhenisa muta kha zwa vhugevhenga.
- Vho farwa na mukalaha wavho.
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 11.7 Muhumbulo muhulwane ndi wa u kaidza vuhovheleli na vhugevhenga uri a zwi vhuedzi, tshazwo ndi u dzhenisa muthu khakhathini.√ Nganeani iyi ri wana Vho-Emeli vha tshi vhangela muta zwikolodo nga iwambo wa u funesa zwithu zwa ntha zwe zwa vha dzhenisa kha vhugevhenga zwa ita uri vha farwe nga mapholisa.√√
[Maraga 1 kha muhumbulo, maraga 2 kha thikhedzo.] (2)
- 11.8 - Mvumbo ya Vho-Emeli i taneaho kha nganeani iyi ndi ya uri ndi mufumakadzi ane a vha na vuhovheleli.
- Vha tanwa vhe mufumakadzi ane a sa tate u didzhenisa kha zwiito zwo bvaho sa u rengisa mbanzhe na tshandanguvhoni.
- A vha thonifhi munna wavho.
- A vha ofhi zwikolodo
[Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)

- 11.9 Vhuhovheleli, u funesa zwithu, u sa shavha zwikolodo zwo ita uri mutani wa ha Nethulwe hu vhe na zwikolodo zwine zwa ita uri vha didzhenise kha zwa vhugevhenga he ha ita uri vha fhedze vho farwa nga mapholisa vha valelwa tshitokisini/khothoni musi bugu i tshi fhela.√√ (2)
- 11.10 HAI/A ku tangedzei.
- Vhugvehenga a vhu tangedzei tshitshavhani.
- Tshandanguvhoni na u pfuka mulayo na zwone a zwi tangedzei.

KANA

EE/Ku a tangedzea.

- Ngauri zwi a tendisea zwa uri muthu u a shanduka a ambulula vhutshinyi hawe hothe.
- U thusa vhanwe vhatu zwi a tendisea vhutshiloni sa zwe a thusa Vho-Nethulwe kha u bva kha zwikolodo.
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.] √√ (2)

- 11.11 - Vho-Luvhone vho vha vho tea vho kaidza mufumakadzi wavho musi a tshi ita zwa vhuhovheleli/zwikolodo/u isa vhana zwikoloni zwi duraho.
- Vho vha vho tea vho hana u rengwa ha thundu zwi songo fanela.
- Vho vha vha songo tea vho tenda muta wavho u tshi dzhena kha zwa vhugevhenga.
- Vho vha vho tea vha songo litsha mushumo.
- Vho vha vho tea vho hana u nyadzwa nga mufumakadzi.
[Zwiraru fhedzi zwi tendiseaho.] √√√ (3)

[25]

KANA

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

MBUDZISO YA 12: BULAYO LO TALIFHAHO – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

Marangaphanda

Mulaedza/Pfunzo ndi zwine muñwali a tama ri tshi guda zwone nganeani yawe. Buguni iyi hu na pfunzo/kana milaedza minzhi ine muñwali a tama u ri funza. Puloto, khudano na kubveledzele kwa vhaanewa zwi thusa u bvisela khagala milaedza iyi. Buguni iyi pfunzo/mulaedza muhulwane une muñwali a tama u ri funza ndi wa u kaidza lushaka uri lu dibvise kha vivho, vhumbulu na u fhetana. Muthu ha ngo fanela u vhambela muñwe maano mavhi ngauri zwi fhedza zwo fasha ene mune.

Mbuno

- Ri guda uri muthu u a vhengelwa ngoho na mveledziso ya lushaka. Izwi ri zwi vhona musi Vho-Lugisani vha tshi vhengelwa u dzhia tsheo dzo teaho musi hu tshi hatulwa milandu.
- Ri dovha hafhu ra guda uri shangoni hu na vhatu vhane vha vhambela vhañwe maano mavhi. Izwi ri zwi vhona musi Vho-Mandiwana, Vho-Mukhotho na Vho-Mamidze vha tshi lukela Vho-Lugisani maano mavhi a u vha tshinya dzina, zwa fhedza zwo fasha vhone vhañe.
- Ri guda uri muvhuya u a bviswa kha vhuimo ho mu teaho nga nthani ha vivho. Vhakalaha avha vha pulana u vhulaha Vho-Lugisani nga ndila yo talifhaho, nga u vha bvisa kharoni na shangoni. Vha dovha hafhu vha vha fhetana nga u amba na vhamusanda uri vha pfuluswe Tshiozwi vha iswe Dovhoni u bveledza shango.

- Ri guda hafhu uri vhathu vhavhi vha a u shata samba na u u lutanya na vhavhusi kana vharangaphanda. Vha dovha hafhu vha lukela Vho-Lugisani maiwe maano mavhi, Vho-Mamidze vha riwala vhurifhi ha u vhangha vuhosi ha Dovhoni vha diita Vho-Lugisani. Vhakalaha avha vha itwa nga vivho le vha vha vhe nalo kha Vho-Lugisani nge vha disa mvelaphanda Dovhoni, nge ha vha na madi, mabindu, tshikolo na kiliniki. Musi vhamusanda Vho-Mphaga vha tshi tangedza vhurifhi uho vho sinyuwa vha humbula u pandela/shakulisa Vho-Lugisani shangoni lavho.
- Ri dovha hafhu ra guda uri muvhuya u a vhaiswa naho a songo tshinya. Vho-Lugisani vha porwa nga matombo nga Tshambenga na khonani dzawe vha fhedza vho vhulahlwa na riwana, i ndila ya u vha vhaisa.
- Ri dovha hafhu ra guda uri ngoho i a fhedza yo svela khagala. Ngoho yo do fhedza yo svela khagala ya uri khakhathi dza muvhango wa Dovhoni dzo itwa nga Vho-Mamidze na khonani dzavho.
- Ri guda uri vhumbulu vhu a dzhenisa khakhathini. Vhakalaha avha vho do fhedza vho pandelwa shangoni, ngeno Vho-Lugisani vha tshi vhumbiwa khosi ya Dovhoni.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza milaedza buguni iyi nga ndila i tendiseaho vhukuma. O shumisa puloto, khudano na vhaanewa u itela uri vhavhali vha sale vho guda zwinzhi zwi kwamaho vhutshilo na matshiliso.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

MBUDZISO YA 13: *BULAYO LO TALIFHAHO* – MBUDZISO PFUFHI

- 13.1 Mafhungo aya a khou bvelela nga tshifhinga tsha kale^v hune vhathu vha kha di senga milandu khoroni nga ndila ya mvelele.^v (2)
- 13.2 Tshi vhangaho phambano vhukati ha Vho-Joel Lugisani na Vho-Langanai Mandiwana ndi muso Vho-Lugisani vha sa tendelani na tsheo ya Vho-Mandiwana ya mulandu une wa khou hweswa Vho-Mawelewele.^v (2)
- 13.3 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho, ngauri ndi hone hune ra khou vhona u hula ha thaidzo, muso Vho-Lugisani vha tshi khou hanedzana na u dzhiwa ha tsheo dzo kombamaho khoroni.^v (2)
- 13.4 Tsheo ye Vho-Mandiwana vha i dzhia sa ndatso kha Mawelewele ya u hana u bvisa tshelede zwine vhe zwi sumba lunyadzo, zwo fhedza zwo bvelela khavho na tshigwada tshavho nge na vhone vha lingedza u lutanya Vho-Lugisani na khosi Mphaga na vhadzulapo vha Mphagane, vha vho fhedza vho pandelwa na tshigwada tshavho.^v (2)

- 13.5 Mafhungo aya a na vhushaka na zwe zwa bvelela magumoni a nganea iyi ngauri o vhanga vengo vhukati ha Vho-Lugisani na Vho-Mandiwana, zwe zwa vho ita uri musi bugu i tshi fhela ri vhone Vho-Mandiwana na khonani dzavho zwi tshi vha vhifhela, vha tshi vhonwa mulandu vha vho pandelwa shangoni, ngeno Vho-Lugisani vho aluswa vha newa na vuhosi.√√ (2)
- 13.6 Masiandaitwa o vha a uri:
 - Vho vhanga/tavha vengo vhukati ha Vho-Lugisani na Vhothovhele Mphaga.
 - Vho vhulahisa riwana wa Vho-Lugisani.
 - Vhakalaha avha vho vhonwa mulandu vha pandelwa shangoni.
 - Vho-Lugisani vho newa vuhosi.
 [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)
- 13.7 Muhumbulo muhulwane ndi wa u kaidza na u tsivhudza vhathu uri vha songo lukela muñwe muthu maano mavhi ngauri zwa ralo zwi nga vha dzhenisa khakhathini.√ Nganeani iyi ri wana Vho-Mandiwana na khonani dzavho vho lukela Vho-Lugisani maano mavhi, zwa vho vha dzhenisa khakhathini ya u vhonwa mulandu vha vho fhedza vho pandelwa shangoni.√√
 [Maraga 1 ya muhumbulo, na maraga 2 dza thikhedzo.] (3)
- 13.8 - Ndi mufunzi o dalaho vhukwila, vhumbulu na mazwifhi.
 - A vha fhulufhedzei.
 - Ndi mutendi wa kholekhole.
 - Munna a sa imi na ngoho.
 - Mufunzi a re na vhuluṭa.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)
- 13.9 Tsheo dze dza vha dzi tshi khou dzhiwa nga khoro ya Mphagane dzo vha na thuthuwedzo kha mafhungo a nganea iyi ngauri Vho-Lugisani vhe vha vha vha tshi hanedzana na kuhatulelwe kwo khakheaho, zwo vho vha vhengisa nga Vho-Mandiwana na khonani dzavho.√√ (2)
- 13.10 HAI/A ku tangedzei.
 - Ngauri zwo vhifha vhukuma u itela vhañwe vhathu vhumbulu.
 - Kutshilele kwavho a ku vhi tsumbo yavhuḍi kha lushaka.
 - A vha fhulufhedzei khoroni, ngauralo ndi tsumbo mmbi lushakani.

KANA

EE/Ku a tangedzea.

- Zwo itwaho nga vhakalaha avha zwi a bvelela vhutshiloni.
 - Vhathu ndi vha u khakha/u sa fhulufhedzea/vhumbulu.
 - Vhathu vha u hatula nga ndila yo khakheaho vho dala.
- [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)

- 13.11
- Ndi nga vha tangedza nda tou vha bvisa khoroni yanga.
 - Ndi nga vhidza mushumelavhapo uri a vha funze matshilisano kwao.
 - Ndi nga vha farela, nda ita uri vha humbele pfarelo kha Vho-Lugisani.
 - Ndi nga humbela vhafunzi vha fhulufhedzeaho uri vha vha funze thembuluwo yo teaho.
- [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.] √√√

(3)
[25]

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

MBUDZISO YA 14: MAFELADAMBWA – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoundu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoundu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoundu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Mulaedza/Pfunzo ndi zwine muñwali a tama ri tshi guda zwone nganeani yawe. Buguni iyi hu na pfunzo/kana milaedza minzhi ine muñwali a tama u ri funza. Puloto, khudano na kubvedzele kwa vhaanewa zwi thusa u bvisela khagala milaedza iyi. Buguni iyi pfunzo/mulaedza muhulwane une muñwali a tama u ri funza ndi wa u kaidza na u tsivhudza lushaka uri lu dibvise kha zwa vhutendatenda ha zwa vhuloi.

Mbuno

- Ri guda uri muthu ha tei u sokou dzhenelela/u welawela mafhungo nga n̄tha ane a sa a ðivhe ngauri zwi a fhedza zwo u dzhenisa khakhathini. Izwi ri zwi vhona musi Mawela a tshi ðidzhenisa kha mafhungo e a pfa Vho-Maṭodzi vha tshi khou amba na mme awe Vho-Sara uri saga ḽe vha ḽi wana ḽi na mmbwa yo faho a si mmbwa, ndi phele ya u gadisa ene Mawela.
- Ri dovha hafhu ra guda uri ri songo ðidzhenisa kha zwa vhutendatenda ha dziṅanga. Vho-Maṭodzi vha ðidzhenisa kha mafhungo a muṭa wa khaladzi avho Vho-Ramasunzi zwe zwa fhedza zwo tuṭuwedza Mawela u ðidzhenisa kha vhutendatenda ha zwa vhuloi.
- Ri guda uri muthu u tea u ima kha ngoho. Vho-Ramasunzi a vho ngo tenda u dzinginyiswa nga nyete yoṭhe ye ya vha i tshi khou itea u swika magumoni.
- Ri dovha hafhu ra guda uri ri songo tenda u luṭanywa nga vhathu. Vho-Sara vha tenda mazwifhi e vha vhudzwa nga Vho-Maṭodzi a uri Vho-Maemu ndi muloi.
- Ri guda hafhu uri mazwifhi a a ðisa tshinyalelo lushakani. Mawela u ṭodela Vho-Maemu makhomurethe uri vha mu thuse kha u vha fhisedzela ngomu nduni na vha muṭa wavho. U dodoma vhusiku na tshigubu tsha pitirolo a tshi ṭoda u fhisedzela Vho-Maemu ngomu nduni.
- Ri dovha hafhu ra guda uri ngoho i a fhedza yo bvela khagala. Vhafunzi ndi vhone vho dzumbululaho ngoho ya uri saga ḽe ḽa vhanga u luṭana ha vhathu ḽo vha ḽo hwala mmbwa.
- Ri dovha hafhu ra guda uri u sokou welawela mafhungo nga n̄tha zwi a tshinyela muthu vhumatshelo hawe. Mawela o fhedza o tshinyalelwa nga vhumatshelo hawe a si tsha isa phanda na tshikolo. O fhedza o farwa nga mapholisa, a gwevhelwa u dzula dzhele miṅwaha ya 22.

Magumo

Muṅwali o kona u bveledza milaedza buguni iyi nga ndila i tendiseaho vhukuma. O shumisa puloto, khudano na vhaanewa u itela uri vhavhali vha sale vho guda zwinzhi zwi kwamaho vhutshilo na matshiliso.

[Kha vha ṭanganedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi yo nekedzwaho afha.]

[25]

KANA

MBUDZISO YA 15: MAFELADAMBWA – MBUDZISO PFUFHI

- 15.1 Mafhungo aya a khou bvelela nga tshifhinga tsha kale√ hune vhathu vha kha di vha na vhutendatenda nga zwa vhuṅanga.√ (2)
- 15.2 Tshi vhangaho phambano ndi tsha uri Vho-Maṭodzi vha tenda kha zwa dziṅanga na vhuloi,√ ngeno Vho-Ramasunzi vha tshi tenda kha Mudzimu.√ (2)
- 15.3 Mafhungo aya a ṭana tshipida tsha nyito i takuwaho,√ ngauri ndi hone hune ra khou vhona u hula ha thaidzo, ngauri hu khou ambiwa nga saga le la vha li na mmbwa yo faho, zwe zwa vhanganya nyethe mafhungoni a nganea iyi.√ (2)
- 15.4 Mafhungo e a isa Vho-Maṭodzi ṅangani e vha vha vha tshi khou amba na khaladzi avho Vho-Ramasunzi, a dzumbulula zwa murahu zwe Vho-Ramasunzi vha mangala hu na saga giratshini ye ya vha i na mmbwa yo faho ngomu hayo, zwa vho nga sa madambi. √√ (2)
- 15.5 Mufhindulano uyu u na vhushaka na zwe zwa bvelela magumoni a bugu iyi ngauri zwe Vho-Ramasunzi vha amba zwauri ndi mmbwa na u sa vha na vhutendatenda kha zwa dziṅanga, zwo fhedza zwo bviselwa khagala nga vhuṭanzi ha vhafunzi magumoni a nganea iyi, ngeno kuvhonele kwa Vho-Maṭodzi kwo vhanganya phambano na tshinyalelo kha Mawela we a vho farwa.√√ (2)
- 15.6 Masiandaitwa o vha a uri:
 - Vho-Maemu vho newa samba la vhuloi.
 - Vho-Maemu na Vho-Sara vho fhedza vho luṭana.
 - Mawela o farwa a gwevhiwa miniwaha ya 22.
 - Mawela o tshinyalelwa nga vhumatshelo.
 [Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 15.7 Muhumbulo muhulwane ndi wa u kaidza na u tsivhudza vhathu uri vha songo vha na vhutendatenda kha zwa dziṅanga na vhuloi ngauri zwi a dzhenisa khakhathini.√ Nganeani iyi ri wana Vho-Maṭodzi vho tshila vha tshi tenda kha dziṅanga na vhuloi zwe zwa fhedza zwo dzhenisa Mawela khakhathini ya u farwa a vho fhelelwa nga vhumatshelo.√√
 [Maraga 1 kha muhumbulo, maraga 2 kha thikhedzo.] (3)
- 15.8 - Vha ima na ngoho.
 - Vha sumba u vha ṭhoho ya muḍi i sa dzinginyiswi nga tshithu.
 - Ndi munna a divhaho Mudzimu.
 - Vha ṭanwa vhe munna a si na vhutendatenda kha zwa vhuloi na dziṅanga.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)

- 15.9 Siangane ya yunivesithi yo vha na t̃huthuwedzo ya uri Mawela a shumise makhomorethe ane a wanala henengei kha u t̃oda u fhisela Vho-Maemu nduni hu tshi pfi vha a lowa.√√ (2)
- 15.10 EE/Ku a t̃anganedzea.
- Zwa u tenda kha dziṅanga na vhuloi zwi a bvelela vhutshiloni.
 - U dzhenelela kha mafhungo a khaladzi ndi maitele a mvelele ya Tshivenda.

KANA

HAI/A ku t̃anganedzei.

- Ngauri zwo vhifha vhukuma u vha na vhutendatenda kha zwa dziṅanga na vhuloi vhunga zwi tshi luṅanya.
 - Kutshilele kwavho ku a t̃utuwedza vengo na dzikhakhathi.
- [Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

- 15.11
- Ndi nga t̃anganedza vhathu vhane vha khou mpomoka.
 - Ndi nga rabela Mudzimu uri a vha dzumbululele ngoho.
 - Ndi nga farela vhapomoki vhang vhothe.
 - Ndi nga ya mapholisani u vula mulandu.
- [Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.] √√√ (3)
[25]

NANDI NDI SHENGA? – NE Sigogo

MBUDZISO YA 16: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u t̃ola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi t̃ola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi t̃ola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Milaedza/Pfunzo ndi zwine muñwali a tama ri tshi guda zwone nganeani yawe. Buguni iyi hu na pfunzo/kana milaedza minzhi ine muñwali a tama u ri funza. Puloto, khudano na kubvedzele kwa vhaanewa zwi thusa u bvisela khagala milaedza iyi. Vhokhotsi vha songo hana ñwana nge a vha na vuholefhalu, ngauri u vha ene ane a ðo fhedza e thikho ya muði.

Mbuno

- Ri guda uri zwi a konadzea uri muthu a vhfhe muvhilini naho muṭa u sa tsha tama u vha na muñwe ñwana. Nganeani iyi Vho-Madilaga vho vha vha sa tsha toda u vha na ñwana wa vhuṇa, naho zwo ralo mufumakadzi wavho Vho-Luvhani vho mbo ði vha muthu wa thovhele zwi songo lavhelelwa. Ri tea u tangedza hezwi.
- Ri dovha hafhu ra guda uri phambano/nndwa dza muṭani dzi fanela u tandululwa nga thuso ya muṭa na mashaka a tsini. Izwi ro zwi guda musu Vho-Madilaga vha si khou pfesesa u vhfha muvhilini ha Vho-Luvhani, Vho-Mainganye na Vho-Muvhi vha tshi vhidzwa, thaidzo iyo ya tandululea muṭani ha vha na mulalo.
- Ri dovha hafhu ra guda uri zwi a konadzea uri ñwana a bebiwe e na liño. Izwi muñwali u ri bvedzela zwone musu a tshi ri ðisela Tshifhiwa we a bebwa e na liño la nṭha. Ngauro ri tea u litsha vhutendatenda hovhu.
- Mafhungo aya a dovha a khwathisedzwa nga Vho Nicholson uri ñwana a nga bebiwa e na liño arali mme awe vho lesa mafhi lune zwa ita uri muvhilini hu ðalese khalisiamu, fhedzi hone hu si vuholefhalu. Ri tea u zwi tangedza.
- Ri guda uri muthu ha ngo fanela u kolela vhatu. Izwi ri zwi vhona musu Vho-Maambavhanwe vha tshi gidimela u ya u vhona ñwana we radio dza amba uri o bebwa e na liño, vha tshi swika vha vho niwa nga ṭhoni vha tshi vho vhona uri ndi ñwana wa muzwala wavho Vho-Luvhani. Vho-Ana vhona vha kolela Tshifhiwa vha tshi ri ndi shenga nahone tshilonda tsha shenga a tshi fholi, fhedzi o no bvelela vha a rambiwavho na vhuṭamboni hawe.
- Ri dovha hafhu ra guda uri vhabebi vha songo laṭa vhana vhavho nga nṭhani ha samba. Nganeani iyi ri vhona Vho-Luvhani vha tshi kondelela u lwisa u phumula samba la Tshifhiwa khathihi na u mu alusa na u mu tangedza sa ñwana wavho, vha fhedza nga u tou pfulutshela Polokwane nae uri a aluwe a si na mutsiko.
- Ri dovha hafhu ra guda uri ri songo pfa zwa ñanga dzi a zwifha dza dovha dza luṭanya vhatu. Afha buguni ri vhona Vho-Ana musu zwibudzana zwavho zwo luṅwa nga mmbwa dza Vho-Madilaga, vha tshi ya ha maine u vhoneisa. Vho-Ana na maine vha vho wanala muḍini wa Vho-Madilaga vha tshi khou bwela mishonga, mboni iyo ya vho fhelela musanda he Vho-Ana na Maine vha vhoneisa mulandu.

- Ri dovha hafhu ra guda uri muthu ane kanzhi a dzhielwa fhasi u a fhedza o bvelela vhutshiloni. Izwi ri zwi vhona musi Tshifhiwa we a newa samba la vuholefhali nge a bebwa e na lino, a tshi fhedza o phasa pfunzo dza nthā a wana na mushumo wavhudi.
- Ri guda na la uri u toda ngeletshedzo u bva kha vhadivhi zwi a thusa na u dovha u disa thandululo vhutshiloni. Buguni iyi ri newa Vho-Nicholson vhe mudivhi we a disa thandululo na tsivhudzo ya uri Tshifhiwa a si shenga, lwe na vhatu vhothe vha vho thoma u mu tangedza.
- Ri guda uri vhatu kha ri hangwelane. Vho-Madilaga na mufumakadzi Vho-Luvhani na riwana Tshifhiwa vho hangwa zwa murahu vha tangedzana, vhutshilo ha vhuzelela ngonani.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza milaedza buguni iyi nga ndila i tendiseaho vhukuma. O shumisa puloto, khudano na vhaanewa u itela uri vhavhali vha sale vho guda zwinzhi zwi kwamaho vhutshilo na matshiliso.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

NANDI NDI SHENGA? – NE Sigogo

MBUDZISO YA 17: *NANDI NDI SHENGA?* – MBUDZISO PFUFHI

- 17.1 Mafhungo aya a a khou bvelela nga tshifhinga tsha musalauno √ hune vhabebe vha vho kona-vho u amba na vhana vhavho nga ha u vhifha muvhilini ha vhomme avho, khathihi na mbeu ya riwana o lavhelelwaho, zwe zwa vha zwi siho kale.√ (2)
- 17.2 Tshi vhangaho phambano vhukati ha Vho-Luvhani na Vho-Madilaga ndi u vhifha muvhilini ha avha vha mufumakadzi ngeno zwi songo lavhelelwa afha mutani.√√ (2)
- 17.3 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho, ngauri ndi hone hune ra khou vhona u hulela ha thaidzo, ngauri mutani ho lavhelelwa u da ha riwana a songo lavhelelwaho, nahone ane u do vha thaidzo matshele.√√ (2)
- 17.4 Mafhungo e Vho-Luvhani na Vho-Madilaga vha vha vha tshi khou a amba, o fhedza o bvelela musi Vho-Luvhani vha tshi fhedza vho pfulutshela Polokwane, zwa vhaisa Vho-Madilaga vhukuma.√√ (2)

- 17.5 Dzina la 'Vho-Maambavhaniwe' li tshimbilelana na mvumbo yavho ngauri vho ri u pfa uri hu na niwana we a bebwa e na liño vha gidima vha tshi ya sibadela u vhona na u toda u wana tsha u amba zwavhuḍi.

KANA

Ndi muthu ane a funesa zwitshela zwa u amba mafhungo a mitani ya vhaniwe.√√ (2)

- 17.6 Masiandaitwa o vha a uri:
 - Vho luḵana na muḵa wa ha Madilaga.
 - Vho hwelelwa mulandu musanda.
 - Vho lifhiswa.
 - Zwo vhang u pfuluwa ha Vho-Luvhani.
 [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)

- 17.7 Muhumbulo muhulwane ndi wa u kaidza na u tsivhudza vkhokhosi uri vha songo hana niwana nga nthani ha vuholefhalo ngauri a tshi aluwa u vha thikho afho muḵani.√ Nganeani iyi ri wana Vho-Madilaga vha tshi hana niwana Tshifhiwa we a fhedza o bvelela, lwe a vho vha thikho khulu ya muḵa wavho.√√ (3)

- 17.8 - Mvumbo ya Vho-Luvhani i taneaho kha nganeani iyi ndi ya uri ndi mufumakadzi ane a kondolela nyimele dzi vhavhaho (mutsiko).
 - Vha tanwa vhe mufumakadzi ane a funa na u tikedza vhana vhawe.
 - Vha dovha vha kona u hangwela.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)

- 17.9 Nyimele iyi ya muḵani uyu i ri humbudza ngei murahu musi Vho-Madilaga vha tshi tamba mufumakadzi wavho nga thumbu iyi, muḵani hu tshi dzulela u vha na dzitsemamo, u godana na u zwondololana. Fhedzi-ha namusi lo lala.√√ (2)

- 17.10 EE/Ku a tangedzea, ngauri vho vha vha si tsha toda niwana, zwa dovha hafhu zwa nanisa vengo nge niwana a bebwa e na liño.
 - Sa thoho ya muḵa vho vha vha si tsha toda niwana nga u shavha tsahitundo.
 - Sa Muvenda, samba la niwana wa 'shenga' lo vha vhangela mutsiko u sa takuwi vhtshiloni.

KANA

HAI/A ku tangedzei.

- Sa munna vho vha vho tea vho dzhia vhuḍifhinduleli ha thumbu nga u ditsiredza uri i si vhe hone.
 - A vha na vhuimo vha dzhiwadzhiwa nga mimuya ya shango vha tamba muḵa wavho.
 [Zwivhili zwi pfallaho.] √√ (2)

- 17.11 - Vho-Luvhani vho tangedza u vhfha havho muvhilini vha hanedza munna wavho kha fhungo la u nula/thutha thumbu.
- Vho ima vho khwatha vha tangedza nwana wavho Tshifhiwa uri a si muholefali na khathihi.
 - Vho funza lushaka uri lu shandukise kuhumbulele kwavho kha zwa vhutendatenda na mvelele ya zwi kwamaho 'shenga', nga u toda thuso ya vhadivhi. Ndi nga tangedza u vhfha muvhilini.
 - Vho tsireledza vhana vhavho, nga maanda Tshifhiwa, nga u pfuluwa, vha fhata mudi vhe vhothe, vha alusa vhana vhavho.
 - Vha fara ndila ya Mudzimu ya u hangwela vho vha khakhelaho musi vha tshi hangwela na u tangedza munna wavho murahu.
- [Zwiraru fhedzi zwi tendiseaho.] √√√

(3)
[25]

KANA

ISHA LA MITODZI – NE Phaswana

MBUDZISO YA 18: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Mulaedza/Pfunzo ndi zwine muṅwali a tama ri tshi guda zwone nganeani yawe. Buguni iyi hu na pfunzo/kana milaedza minzhi ine muṅwali a tama u ri funza. Puloto, khudano na kubvedzele kwa vhaanewa zwi thusa u bvisela khagala milaedza iyi. Buguni iyi pfunzo/mulaedza muhulwane une muṅwali a tama u ri funza ndi wa uri naho muthu a lingedza u dzumbetshedza tshiphiri tshi a fhedza tsho wanala, vhatu vha vho kundelwa u tshila zwavhudi.

Mbuno

- Ri guda uri muthu kha fulufhedzee kha mufunwa wawe. Nganeani yashu ri wana Maria a sa fulufhedzei kha mufunwa wawe Aifheli, ngeno Vho-Loshani vha sa fulufhedzei kha mufumakadzi wavho Vho-Josephine. U sa fulufhedzea zwo vhanga uri Maria a vhe na thumbu/a vhfhe muvhilini nga Vho-Loshani.
- Ri dovha hafhu ra guda uri muthu ha tei u kutela vhuada. Vho-Josephine vho kutela vhuada ha munna wavho ngeno vha tshi tou divha mafhungo zwavhudi uri ndi vhone vho khakhisaho Maria. Maria na Vho-Loshani vha kutela vhuada havho he vha ita nge vha pometshedza mihwalo kha Aifheli.
- Ri dovha hafhu ra guda uri tshiphiri tsho iteaho kale tshi a phulea. Izwi ri zwi vhona musi Rotondwa na Musatondwa vha tshi vho funana lwa u todou malana, zwenezwo zwa vho ita uri tshiphiri tshi fhedze tsho bvela khagala.
- Ri guda hafhu uri muthu arali a tshila a na tshiphiri zwi vha na masiandaitwa a si avhudi. Izwi ri zwi vhona musi Maria a tshi wa nge a pfa uri Rotondwa na Musatondwa vha khou toda u malana, zwenezwo zwo ita na uri a shavhe vuhadzi.
- Ri dovha hafhu ra guda uri muthu u fanela u kona u hangwela. Izwi ri zwi vhona musi Aifheli a tshi hangwela mufumakadzi wawe a mu tevhela a mu vhuisa hayani.
- Ri dovha hafhu ra guda uri zwi a konda u fhandekanya vhafunani. Izwi ri zwi vhona musi Rotondwa na Musatondwa vho bvela phanda na u funana naho vhabebi vho vha vha sa takaleli vha tshi funana.
- Ri guda uri vhatu ri songo tenda u dzula na thaidzo vhunga zwi tshi nga ri disela mitsiko na malwadze. Vho-Maria vho lela thaidzo ye ya fhedza yo vha itela phanzi i sa takuwi.

Magumo

Muṅwali o kona u bveledza milaedza buguni iyi nga ndila i tendiseaho vhukuma. O shumisa puloto, khudano na vhaanewa u itela uri vhavhali vha sale vho guda zwinzhi zwi kwamaho vhutshilo na matshilisano.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

MBUDZISO YA 19: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI

- 19.1 Mafhungo aya a khou bvelela nga tshifhinga tsha musalaunov hune vhathu vha malana nga munyanya hu si tshe na zwa mufheletshedzo.√ (2)
- 19.2 Tshi vhangaho phambano vhukati ha Vho-Maria na Rotondwa ndi ha musi Vho-Maria vha sa tendi a tshi mala Musatondwa nge vha divha uri ndi dzikhaladzi ngeno ene a sa zwi divhi, a simesa a kombetshedza.√√ (2)
- 19.3 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho, ngauri ndi hone hune ra khou vhona u hula ha thaidzo, ngauri hu khou lugiswa munyanya wa mbingano une wa nana u alusa thaidzo kha Maria na Vho-Loshani.√√ (2)
- 19.4 Mafhungo a u tshimbila zwavhudi ha nzudzanyo dza munyanya a dzumbulula zwa murahu zwe Vho-Loshani na Maria vha vha vha tshi khou langana uri Aifheli u tea u pometshedza mihwalo na uri hu tavhanywe u dzudzanyiwa mbingano.√√ (2)
- 19.5 Dzina la 'Musatondwa' li tshimbilelana na zwithu zwivhi zwe zwa bvelela khae musi a tshi vho penga nga murahu ha u bebwa ha niwana. Kha zwa nzeo na vhutshilo have a ho ngo vha na u 'tondwa' na khathihi.√√ (2)
- 19.6 Masiandaitwa o vha a uri:
 - Maria o vho vhfifa muvhilini ha bebwa Rotondwa.
 - Vhana vha khotsi vho fhedza vho funana vha tendelana u dzulavhothe/ vha malana.
 - Vho-Maria vho wa vha shavha vhuhadzi.
 - Vhutama ha Vho-Loshani na Aifheli ho hotefhala.
 [Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 19.7 Muhumbulo muhulwane ndi wa u kaidza na u tsivhudza vhathu uri vha tshile nga u fhulufhedzea ngauri zwa sa ralo zwi nga vha dzhenisa khakhathini.√ Nganeani iyi ri wana Vho-Loshani na Maria vho tshila nga u sa fulufhedzea, ha vho mela thumbu ye ya pometshedzwa Aifheli, lwe vhana vha khotsi vha vho funana, tshila tshiphiri tsha phulea vha vho niwa nga thoni.√√ (3)
- 19.8 - Vha kutela vhuada ha munna wavho.
 - Vha dovha hafhu vha vha mufumakadzi ane a funa muta wawe.
 - Ndi mufumakadzi ane a kondelala nyimele dzi vhavhaho (mutsiko).
 - Vha tanwa vhe mufumakadzi o dalaho tshidzumbwe.
 - Vha dovha vha kona u hangwela.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)

19.9 Yunivesithi ya Venda yo vha na thuthuwedzo ya uri Rotondwa na Musatondwa vha tangane henengei, vha vho fhedza vho funana, zwa vho ita uri tshiphiri tsha vhabebi vhavho tshi bevele khagala.√√ (2)

19.10 EE/Ku a tanganedzea.
- Zwi a bevelela vhutshiloni hezwi.
- Vhathu ndi vha u khakha/u sa fhulufhedzea/vhumbulu.

KANA

HAI/A ku tanganedzei.

- Ngauri zwo vhifha vhukuma ngauri vho khakhisa musidzana wa khonani yavho Aifheli.
 - Kutshilele kwavho a ku vhi tsumbo yavhudi kha lushaka.
 - A vha fhulufhedzei mutani ngauralo ndi tsumbo mmbi lushakani.
- [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)

19.11

- Ndi nga tanganedza vhabebi vhanga.
- Ndi nga tanganedza nwananga na u lindela mufumakadzi wanga a tshi fhola.
- Ndi nga farela Vho-Maria na Vho-Loshani.
- Ndi nga thetshesela vhabebi vhanga nda si tsha bvela phanda na mbingano heyi.

[Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.] √√√ (3)

[25]

KANA

KHUVHANGANYO YA FULUKULO – RV Tshikovhi

MBUDZISO YA 20: *KHUVHANGANYO YA FULUKULO – MBUDZISO NDAPFU*

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni 24 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Limethafore ndi figura ya muambo ine ya bveledza mbambedzo vhukati ha zwithu zwiivhili – tshithu tshino tshi dzhiwa sa tshila nga zwiito, mvumbo na zwiivwe. Mbambedzo ya mamethafore i thusa u funza lushaka kha masia o fhambanaho a vhutshilo. Pfunzo ndi zwine muivwali a toda ri tshi guda zwone nga maivwalwa awe.

Mbuno

- Kha lungano lwa '**Kudele kwa lufu**', vhaanewa vhahulwane ndi dongololo na luaviavi. Musi avha vhaanewa vhavhili vho rumiwa ha Nwali u isa milaedza yo fhambanaho, **Dongololo** lo do kundelwa u swika nga tshifhinga nga iwambo wa u la/tshimbila li tshi ungedzwa nga mbula ndilani. **Luaviavi** lwone naho lu tshi divhelwa u tshimbila nga u ongolowa, a lwo ngo nyetha ndilani, lwo swikisa walwo mulaedza wa uri vhatu vha tshi tshila vha tea u fhedza nga u fa.
- Hezwi zwi disa mbambedzo ya methafore ngauri **Dongololo** lo imela muthu ane nga u funesa u la a vho hangwa u bveledza tshipikwa tshawe tshe a randelwa, ha fhulufhedzei, ha dinokedzeli kha mushumo wawe nahone zwi fhedza a tshi disa mutshinyalo vhatuni. Kha liivwe sia, **Luaviavi** ndi tsumbo yavhudi ya muthu a no fhulufhedzea, a itaho mushumo wawe nga afho he a laedzwa ngaho, nahone a sa kungwi nga zwithu zwa mahodze a vho hangwa tshipikwa tshawe.
- Izwi zwi funza vhatu uri kha ri ite mishumo ye ra newa nga u fhulufhedzea, ro diimisela naho zwi tshi konda.
- Kha '**Tshikhodo tsha Thovhele Vho Ratshimphi Phiriphiri Tshivhase**', hu na mbambedzo ya mamethafore o vhalaho vhukuma. Tsumbo:
 - '**Ndi nne phiriphiri**' – Thovhele Tshivhase afha u divhambedza na phiriphiri i vhavhaho nahone i kombodzaho. Limethafore ili li sumbedza vhuhali vhuhulwane ha muhali a disaho tshinyalelo kha maswina awe.
 - '**Ndi tshivhasa-midi-ya vhaiwe**' – Afha Thovhele u divhambedza na mulilo u tshinyadzaho midi ya vhaiwe.
 - '**Wa ha Mankili Mankili!**' – Afha Thovhele u vhambedzwa na ndou ya mitsindo i pfalaho kule – izwi ndi u shushedza maswina uri nga vhuhulu hawe, mitsindo yawe i pfiwa nga maswina awe vha shavha a sa athu u swika.

Magumo

Muñwali o kona u shumisa mamethafore u bveledza mbambedzo na u funza lushaka kha masia o fhambanaho a vhutshilo, nga lungano lwa 'Kudele kwa lufu' na tshikhoḁo tsha 'Thovhele Vho Ratshimphi Phiriphiri Tshivhase'. Zwi khagala uri tshaka idzi dza mañwalwa a sialala dzo sikwa nga ndila ya vhuṭali vhuḁuma hune ra guda na u funzwa zwinzhi vhutshiloni hashu nga khazwo.

[Kha vha ṭanganedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA**MBUDZISO YA 21: KHUVHANGANYO YA FULUKUḶOO – MBUDZISO PFUFHI****PHINDULO DZA MBUDZISO PFUFHI DZA TSHIBVELEDZWA TSHA C: LUNGANO**

- 21.1 Khudano i khou vhangwa nga nthani ha mivhango ya vuhosi.√√ (2)
- 21.2 Vele-ḷa-Mbeu o olwa sa khosi ya tshituḁu,√ ngauri mafhungoni a lungano ulwu o vhulaha Vhangoṇa lu ṭungufhadzaho.√ (2)
- 21.3 U pfuluwa ha Bele-ḷa-Mambo hu thusedza uri ri pfesese uri ndi ngani namusi Vhavenda vho phadḁalala na mavundu a ḷa Afrika Tshipembe.√√ (2)
- 21.4 Vuhosi vhu naka u vhangwiwa/Vuhosi vhu tou bebelwa/Vuhosi a vhu weli mulambo.√ (1)
- 21.5 Muhumbulo muhulwane wa lungano ulwu ndi wa uri ri ḁivhe vhubvo ha Vhavenda na he vha swikela hone/Ri ḁivhe thevhekanḁo na mudzi wa vuhosi ha Vhavenda.√√ (2)
- 21.6 Masiandaitwa e a vha a tshi vhangwa nga u shumiswa ha ngomalungundu ndi a tevhelaho:
 - U na ha mvula khulu.
 - U bvelela ha khuli khulu.
 - U kulea nungo ha maswina.
 - U vhulawa ha maswina/vhathu.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.] √√√ (3)

- 21.7 EE/Ndi a vha pfela vhuṭungu.
- Ngauri vho vhulawa lwa tshituḥu nga Vele-ḷa-Mbeu hu si na tshe vha tshinya.
 - Vha dzhielwa shango ḷavho.
 - Vha vhuswa nga swili naho vha sa zwi funi.
 - Vho kandekanyelwa pfanelo dzavho dza vhuṇe ha mavu.

KANA

HAI/A thi vha pfeli vhuṭungu.

- Ngauri kale shango ḷi tshi thubiwa ho vha hu tshi tou lwiwa ha vha na dzimpfu na u shuluwa ha malofha sa zwenezwi zwo bvelelaho kha lushaka lwa Vhangona.
- A kundwaho u a thubelwa a dzhielwa shango na ndaka.
- Kale ho vha hu si na vhuṇe ha mavu.

[Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√

(3)

PHINDULO DZA MBUDZISO PFUFHI DZA TSHIBVELEDZWA TSHA D: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

- 21.8 Mushumo wa tshigarukela afha ndi wa u khwaṭhisedza vhuṇe na ndeme ya vhaṭavhatsindi vha Thengwe.√ (1)
- 21.9 Ndi ṭhumano/ndungekano ya u buḍa/buḍekanya.√ (1)
- 21.10 Liambeḷe ḷi ḷi amba uri ndi vhathu vhane vha nga u huvhadza vha tshi khou sea ngeno iwe u songo vhuya wa zwi lavhelela.√√ (2)
- 21.11 Vhuvhili hazwo zwi khwaṭhisedza uri Vhangona ndi vhone vhongwaniwapo kha ḷa Venda, vha dovha hafhu vha tenda u vhuswa na u luvha kha khosi na u tenda u dzhielwa shango ḷavho.
[Na zwiṇwe zwi pfallaho.] √√ (2)
- 21.12 Ndi mutevhetsindo wa u ṭavhanya,√ ngauri o takala na uri u khou khoḍa lushaka lwa vhaṭavhatsindi vha Thengwe.√ (2)
- 21.13 EE/Ndi tendelana nae.
- Ngauri Vhangona vha a kona u kondelela zwithu zwi vhavhaho.
 - Naho vho vhulawa lu ṭungufhadzaho nga Vhavenda a vho ngo shavha shangoni ḷavho.
- [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)

[25]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi****MBUDZISO YA 22: HA U TSA NDI HA U GONYA – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
 - Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoundu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoundu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoundu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhatambi, zwigwada na muthu ene mune. Ri na khudano ya nga nda na khudano ya nga ngomu. Vhatambi ndi vhatu vhane muivhali a vha shumisa musi a tshi todou bveledza khudano buguni ya dirama.

Mbuno

Kha dirama iyi ri wana khudano dzi tevhelaho:

- Khudano i re vhukati ha Vho-Thithonwi na mulayo/vhulamukanyi. Izwi ri zwi vhona musi Vho-Thithonwi vha tshi khou gungulela u vuliwa ha muthu we a vha o tshinya, guranda dza vho zwi andadza o bva dzhele.
- Khudano i re vhukati ha Vho-Thithonwi na Vho-Mafanedza. Mafhungoni a dirama iyi ri pfa avha vhavhili vha tshi khou vhilaedzwa nga u tambudzwa ha vhafumakadzi na vhasidzana.

- Khudano i re nga ngomu kha vhafumakadzi vhane vha khou vhilaedzwa nga u tambudzwa nga vhanna na vhatukana. Izwi zwi vhonele musi vhafumakadzi vha tshi vho tou langana u vhumba dzangano la u tou dilwela kha thaidzo hei ine vha vha nayo.
- Khudano i re vhukati ha vhafumakadzi na mulayo. Mafhungoni a dirama iyi ri wana vhafukadzi vha tshi dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho, nga u vha vho fara mitangano ya u langana u tou ya vha dilwela nga u vhona uri muvhuso a u khou vha nea tsiredzo yo khwathaho. Nga zwenezwo, vha vhona zwi khwine u dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho.
- Khudano i re vhukati ha vhafumakadzi na mulayo i vhonele i tshi khou nana nge ha vho pfala uri hu na nwananyana wa ha Mmbereda we a do binyiwa. Afha ndi he vhafumakadzi vha sinyuswa nga u vhona mulayo u sa khou ita tshithu, ngeno vhutshinyi vhu tshi khou bvela phanda.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano ya nga ngomu (luvhengelambiluni) kha vhafumakadzi ya u vhenga vhanna vhothe vhane vha ita zwa u tambudza vhasidzana na vhafumakadzi.
- Khudano i re vhukati ha Muzila na vhafumakadzi. Vhafumakadzi vha bva fulo la u rwa Muzila we a vha a tshi khou tambudza vhafumakadzi lu si na musi.

Magumo

Munwali wa dirama iyi o kona u bvisela khagala khudano nga u shumisa vhafumakadzi vha mihaga u lwa na u tambudzwa havho na vhasidzanyana. Izwi zwi khwathisedzwa nge ra vhona khudano vhukati ha mirado yothe ya vhafumakadzi musi vha tshi bva fulo la u ya u rwa Muzila we a vha a tshi vha tambudza.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi

MBUDZISO YA 23: HA U TSA NDI HA U GONYA – MBUDZISO PFUFHI

- 23.1 Tshi vhangaho khudano vhukati ha Ntshavheni na Alice ndi mazwifhi e uyu wa munna a a pfa/vhudzwa nga khonani dzawe, a uri mufumakadzi wawe u funana na Tsanyane.√√ (2)
- 23.2 Ndi tshipida tsha nyito i takuwaho/i bvelaho phanda.√ Ngauri ndi hune ra khou vhona thaidzo i tshi khou aluwa, musi Ntshavheni a tshi khou lutana na mufumakadzi wawe Alice.√ (2)

- 23.3 - Mafhungo aya a tana Ntshavheni e munna ane a tevhelela mafhungo ane a si vhe na vhubanzi nao./Ndi munna wa zwitshele.
- Munna wa tshibonda/a tambudzaho mufumakadzi.
- Munna a vhuswaho nga mbiti.
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)
- 23.4 Mafhungo aya a thusedza u anetshelela zwa phanda ngauri Ntshavheni o do fhedza o zwi wana musi dirama i tshi khou bvela phanda uri khonani dzawe dzo vha dzi tshi khou mu xedza, a vho lwa/fhambana na mufumakadzi wawe nga nthani ha mazwifhi. √√ (2)
- 23.5 Aironi i vhonala musi vhataleli vha tshi divha uri hu khou do bvelela mini kha muanewa ngeno ene a sa divhi tshithu, sa zwe zwa bvelela kha Ntshavheni musi khonani dzawe na vhataleli vha tshi zwi divha uri u khou ya u fhambana na mufumakadzi wawe, ngeno ene na mufumakadzi wawe Alice vha sa divhi tshithu nga mafhungo ayo.√√ (2)
- 23.6 Mulaedza ndi wa u kaidza vhokhotsi/vhanna uri vha songo lutana na vhafumakadzi/mita yavho nga nthani ha mafhungo e vha tou pfa/zwitshele, ngeno vha si na vhubanzi nao, ngauri zwi do vha pwashela midi/mita.√ Buguni Ntshavheni o lwa/fhambana na musadzi nga nthani ha mazwifhi e a pfa nga khonani dzawe.√√
[Maraga 1 ya mulaedza, na 2 dza thikhedzo.] (3)
- 23.7 Siangane ya masosani/zwipotoni hune vhanna vha sokou diambela mafhungo a re one na a si one, zwo vha na thuthuwedzo ya uri Ntshavheni a dzhie mazwifhi a vho tuwa a ya a lwa na mufumakadzi wawe zwi songo fanela.√√ (2)
- 23.8 Thoho iyi i sumbedza uri vhathu vha nga u xedza/tshutshudza wa ita zwithu zwo khakheaho wa vho disola vhubshiloni hau hothe.√ Zwo ralo na kha Ntshavheni we a tshutshudzwa nga dzikhonani dzawe a vho fhambana na mufumakadzi/muta wawe.√ (2)
- 23.9 Ntshavheni Alice
- U tevhelela mafhungo a mazwifhi. - Ha tevheleli mazwifhi/
- U rwa musadzi. zwitshele.
- Ha imeli ngoho. - Ha lifhedzi munna.
- U humbulela musadzi vhuvhi. - U a imela ngoho.
- Ha na vhubshinduleli sa munna. - Ha humbuleli munna vhuvhi.
- U na vhubshinduleli ha u vha musadzi.
[Mbambedzo tharu dzi pfallaho.]√√√ (3)

- 23.10 - Ndi nga eletshedza uri a litshe zwa u nwa mahalwa zwipotoni.
 - Munna ha tevheli zwitshela zwa vhathu.
 - Munna u tou amba na mufumakadzi wawe, thaidzo a dzi tandululwi nga tshibonda.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)
- 23.11 Ee/Ndi a mu pfela vhutungu.
 - Ngauri o pomokwa na u tshinywa dzina nga ha u funana na Tsanyane ngeno zwi si zwone.
 - O rwelwa mafhungo a si one.
 - Muta wawe wo pwashea nga nthani ha mazwifhi.

KANA

HAI/A thi mu pfeli vhutungu.

- Ngauri o itela munna wawe tshiambela.
- O vha o tea a songo tuwa a sia muḏi wawe nga nthani ha mafhungo a si one.

[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√

(2)
[25]

KANA

MBUDZISO YA 24: MBUDZISO NDAPFU

MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhatambi, zwigwada na muthu ene mune. Ri na khudano ya nga nnda na khudano ya nga ngomu. Vhatambi ndi vhathu vhane muñwali a vha shumisa musi a tshi toḱou bveledza khudano buguni ya dirama.

Mbuno

Kha dirama iyi ri wana khudano i tevhelaho:

- Khudano vhukati ha Vho-Bukuta na Tsumbedzo. Mathomoni a dirama iyi ri vhona khudano vhukati ha Vho-Bukuta na riwana wavho wa mutukana Tsumbedzo, musi vha tshi mu rwela uri ha sheledzi miri yavho.
- Ri dovha ra vha na khudano vhukati ha Vho-Bukuta na Ntshengedzeni. Mafhungoni a dirama iyi ri vhona khudano vhukati ha Ntshengedzeni na khotsi awe Vho-Bukuta, musi vha tshi khou mu tambudza lwa vhudzekani.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano ya ngomu i re kha Ntshengedzeni, musi a tshi khou dzulela u humbula nga ha u tambudzwa lwa vhudzekani. Mafhungoni a dirama iyi Ntshengedzeni u dzulela u la mbilu ya u tambudzwa hawe nga khotsi awe, fhedzi a tshi ambela ngomu.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukai ha Vho-Takalani na Vho-Bukuta. Izwi ri zwi vhona musi Vho-Takalani vha tshi khou kaidza Vho-Bukuta nga ndila ye vha vha vha tshi khou fara ngayo vhana vhavho, nga maanda Tsumbedzo.
- Khudano i re vhukati ha vhadededzi na thohoyatshikolo na Vho-Bukuta. Mafhungoni a dirama iyi ri wana Vho-Bukuta vha tshi lwa na vhadededzi vha vha vhudza uri kha vha dibvise kha mafhungo a mudini wavho.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukati ha Ntshengedzeni na Tsumbedzo musi mme awe vha tshi khou mu vhudzisa uri u khou liwa nga mini. Ndi he Ntshengedzeni a vhudza khaladzi uri a dibvise kha mafhungo awe nahone ha thanga yawe.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukati ha Ntshengedzeni na Vho-Bukuta musi vha tshi khou isa phanda na u mu tambudza lwa vhudzekani.
- Khudano vhukati ha Vho-Takalani na Vho-Bukuta i vha hone nga murahu ha musi Ntshengedzeni o shavha hayani, a tshi khou shavha khotsi awe. Vho-Bukuta vha rwa Vho-Takalani nga murahu ha musi ho no wanala ngoho kha mushumelavhapo.
- Ri dovha ra vha na khudano vhukati ha Vho-Bukuta na mapholisa. Zwo vha khagala musi vha tshi farwa nga mapholisa ho no tou vuwa khakhathi.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukati ha Vho-Bukuta na vhulamukanyi/mulayo. Vho-Bukuta vha lwa na mutshutshisi kotho vha tshi lwela uri vhone vha kha ngoho nahone a hu na tshe vha khakha ngauri riwana ndi wavho.

Magumo

Muñwali wa ðirama iyi o kona u bvisela khagala khuðano nga u shumisa Vho-Bukuṭa, Vho-Takalani, vhana vhavho, vhadededzi na mulayo. Izwi zwi khwathisedzwa nge ra vhona khuðano vhukati ha Vho-Bukuṭa, muṭani hu tshi vha na u fhambana hunzhi vhukati ha zwigwada izwi.

[Kha vha ṭanganedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA**MBUDZISO YA 25: MILOMO YA NUKALA – MBUDZISO PFUFHI**

- 25.1 - Ndi musi Vho-Bukuṭa vha tshi rwa Tsumbedzo ngeno a songo tshinya tshithu.√
- Ndi musi Vho-Takalani vha tshi imelela ñwana/Tsumbedzo ha vho takuwa tsemano vhukati ha mme na khotsi.√ (2)
- 25.2 Ndi nyito i takuwaho/i bvelaho phanda.√ Ngauri ndi musi thaidzo ya u tambudzwa ha vhana na mufumakadzi nga Vho-Bukuṭa i tshi khou ñana u vhfifha/aluwa/hulela i tshi ya.√ (2)
- 25.3 - Vho-Takalani vho olwa sa mufumakadzi a ṭhonifhaho munna wawe.√
- Vha funa vhana vhavho vhoṭhe nahone vha dovha vha vha tsireledza.√
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.] (2)
- 25.4 Maṭhakheni a bugu ndi he zwa wanala uri Vho-Bukuṭa vho vha vha tshi tambudza Ntshengedzeni lwa vhudzekani, ngeno u rwa Tsumbedzo yo vha i ndila ya uri a vhe kule na Ntshengedzeni/u khou vha khakhisa.
[Maraga mbili kha ṭhalutshedzo i pfalaho.]√√ (2)
- 25.5 Ndi musi riñe sa vhavhali/vhataleli ri tshi zwi ðivha uri Vho-Bukuṭa vha khou tambudza Ntshengedzeni lwa vhudzekani ngeno Vho-Takalani, mme awe, Tsumbedzo na vhadededzi vha sa zwi ðivhi.√√ (2)
- 25.6 - Ndi wa uri vhokhotsi vha songo tambudza vhana vhavho na vhafumakadzi ngauri vha ḍo farwa nga mapholisa.√
- Vhokhotsi vha tea u ṭhonifha ppanelo dza vhana na vhafumakadzi.√
- Ndi samba li sa takuwi u edela na ñwana we wa tou beba.√
- Tshivhi tshau tshi ḍo u wana, zwi nga tou lenga.√
- Vhomme kha vha thanye vha tsireledze vhana vhavho.√
- Vhathu kha vha vhige u tambudzwa hufhio na hufhio.√
[Maraga THARU kha mbuno tharu dzi pfalaho.] (3)

- 25.7 Ntshengedzeni sa n̄wana muṭani ha koni u ṭaṭisana na mubebi wawe naho a tshi khou khakheliwa, zwen̄ezwo a zwi ri māngadzi musu a sa koni u amba na u farisa khotsi awe musu vha tshi khou mu tambudza lwa vhudzekani.√√
[Maraga MBILI kha phindulo i pfallaho.] (2)
- 25.8 Dzina la bugu li bvisela khagala nyemulo ya mubebi a tshi tama u ita zwa vhudzekani na n̄wana. Ri zwi vhona musu Vho-Bukuṭa vha tshi pfa vha tshi tama u ita zwa vhudzekani na n̄wana wavho nge vha vha vha tshi khou mu emula.√√ (2)
- 25.9 - Ntshengedzeni o ḍo fhedza o vhifha muvhilini.
- Ha ngo tsha kona u fhedza tshikolo tshawe.
- Vho-Bukuṭa vho ḍo farelwa u tambudza n̄wana wavho lwa vhudzekani.
[Maraga tharu kha mbuno dzi pfallaho.]√√√ (3)
- 25.10 Ndi nga sasaladza uri :
- Vho-Bukuṭa vha na tshituhu tsha u ita zwa vhuṭudzi na n̄wana wavho.
- Vho-Bukuṭa vho vha vha tshi takadza vhone vhaṅe fhedzi.
- Vha tshila sa muthu a shayaho vhudifhinduleli.
- Musu vha tshi sokou rwa muthu a songo tshinya tshithu.
[Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.] √√√ (3)
- 25.11 Ee/Ndi a mu pfela vhuṭungu.
- Ngauri o vha a tshi khou tambudziwa lwa vhudzekani nga khotsi awe.
- Ngauri o fhedza o vhifha muvhilini nga khotsi awe.
- Ngauri o fhedza na tshikolo a songo tsha tshi ṭaphudza.

KANA

Hai/A thi mu pfeli vhuṭungu.

- Ngauri o vha o tea o ya a pota mapholisani/mushumelavhapo/vhadededzi uri a kone u wana thuso.
- Ngauri o vha o tea o vhudza mme awe zwine khotsi awe vha khou mu ita nga ḍuvha la u thoma.
- O vha o tea o shavha a tshi ṭoda thuso nga ḍuvha la u thoma.
- O vha o tea o vhidza muṭangano na vhabebi vhave uri a vha vhudze zwine zwa khou bvelela.

[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√

(2)
[25]

MBUDZISO YA 26: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi

Marangaphanda

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhatambi, zwigwada na muthu ene mune. Ri na khudano ya nga nda na khudano ya nga ngomu. Vhatambi ndi vhatu vhane muñwali a vha shumisa musi a tshi todou bveledza khudano buguni ya dirama.

Mbuno

Kha dirama iyi ri wana khudano dzi tevhelaho:

- Khudano i re vhukati ha Vho-Nefefe na Vho-Marita musi vha tshi khou lutanela u lenwa ha Mashudu. Izwi ri zwi vhona musi Vho-Nefefe vha tshi kwatela Mashudu musi o lenga u vhuya, Vho-Marita vha a mu imelela.
- Khudano i re vhukati ha Vho-Marita na Khwathisani. Izwi ri zwi vhona musi Khwathisani a tshi eletshedza mme awe nga u vhona mme awe vha tshi shumela Mashudu ene o dzula. Mafhungo aya o kwatisa Vho-Marita lwe vha fhedza vha tshi sema Khwathisani.

- Khudano i re vhukati ha Vho-Nefefe na Mashudu. Izwi ri zwi vhona musu Vho-Nefefe vha tshi rwa/kaidza Mashudu kha mafhungo awe a u sa dzhiela ntha mafhungo a tshikolo, na u lenga u vhuya hayani. Mashudu mafhungo aya ha ngo mu dina zwituku.
- Khudano i re vhukati ha Khwathisani na Mashudu. Izwi ri zwi vhona musu Khwathisani a tshi sinyutshela kutshilele kwa Mashudu, a vho ita na u mu rwa. Mashudu ho ngo tangananedza u kaidzwa uho.
- Khudano i re vhukati ha Vho-Marita na Mashudu. Izwi ri zwi vhona musu Mashudu a tshi sinyutshela mme awe nge vha vha vha tshi khou mu hanela u ya makhuwani na Tsaniwani, zwo bva kha muloro we vha vha nawo, fhedzi Mashudu a kombetshedza a tuwa.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano ya nga ngomu kha Vho-Marita sa mubvumbedzwa ene mune. Izwi ri zwi vhona musu Vho-Marita vha tshi vho vhona u hula ha vhundenwa ha iwana wavho, vha vho fhedza vho tou divhulaha.
- Khudano i re vhukati ha Mashudu na muhadzinga Heleni. Izwi ri zwi vhona musu Heleni a tshi shushedza Mashudu nga lufhanga a vho shavha a thulwa nga goloi a lovha.
- Khudano i re vhukati ha Heleni na munna wawe Tsaniwani. Izwi ri zwi vhona musu Heleni a tshi sinyutshela munna wawe Tsaniwani, musu o wanulusa uri o mu vhuwela na muhadzinga musu a tshi bva Venda, a da a mu dzumba henefha tshikhuwani.

Magumo

Munwali wa dirama iyi o kona u bvisela khagala khudano nga u shumisa mirado ya muta wa Vho-Nefefe. Izwi zwi khwathisedzwa nge ra vhona khudano vhukati ha mirado yothhe ya muta musu vha tshi lingedza u tandulula thaidzo ya vhundenwa ha Mashudu.

[Kha vha tangananedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana**MBUDZISO YA 27: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI**

- 27.1 Tshi vhangaho khudano vhukati ha Vho-Marita na Mashudu ndi tsha uri mme awe vho vha vha sa funi a tshi tshela Tsañwani tshikhuwani, vha litsha na u mu bikela mbuvha, ene a vho dinalea a vho thoma u semana.√√ (2)
- 27.2 Ndi tshipida tsha nyito i takuwaho/i bvelaho phanda,√ ngauri Vho-Marita zwi tshi khou thoma u vha vhihela, ngeno Mashudu a tshi khou livha u tangana na zwiulu ngei tshikhuwani.√ (2)
- 27.3 Mafhungo aya a tana Mashudu e musidzana a si na mikhwa, a sa thonifhi, wa ndeñwa na u sema vhabebi.√√ [Zwivhili zwi pfallaho.]√√ (2)
- 27.4 Muloro u khwathisedza zwe Mashudu a vho fhedza o thulwa nga goloi a lovha ngei tshikhuwani nge a vha a tshi khou shushedzwa nga Heleni musadzi wa Tsañwani nga lufhanga. √√ (2)
- 27.5 Aironi i vhonele musu vhataleli vha tshi divha uri khaladzi a Tsañwani, Sara, o vha a tshi divha uri Heleni u khou do da u shushedza Mashudu, ngeno Mashudu o vha a sa divhi uri u khou delwa/o lalelwa.√√ (2)
- 27.6 Mulaedza ndi wa u kaidza vhombe uri vha songo lema vhana, ngauri zwi vha wedza khomboni i si na vhukono.√ Buguni Vho-Marita vho lema Mashudu, lwe vhundeñwa ho no hulela vha vho divhulaha na ene ñwana a vho fhedza o thulwa nga goloi a lovha.√√ (3)
- 27.7 Siangane ya muta wa ha Nefefe hune vhabebi vha sumbedza u fhandekana kha kualusele kwa vhana, zwo vha na thuthuwedzo ya uri Mashudu a aluwe e ndeñwa, nge mme awe vha vha vha tshi imelela kutshilele kwawe kwo khakheaho.√√ (2)
- 27.8 Thoho iyi i amba uri mubebi/muthu a lemaho ñwana u khou divhangela thaidzo dzi si na vhukono kha vhutshilo.√ Zwo ralo na kha Vho-Marita vhe vha lema Mashudu zwe zwa fhedza zwo vha la thoho khathihi na ñwana wavho.√ (2)
- 27.9 Vho-Nefefe Vho-Marita
 - Vha funa vhana vhothe lu - Vha funesa Mashudu, vha vhenga edanaho. Khwathisani.
 - A vha lemi vha vhana. - Vha lema Mashudu.
 - Vha tuthuwedza zwa tshikolo. - A vha na ndavha na pfunzo ya ñwana wavho Mashudu.
 - Vha sanda zwa vhudzekani ha - Vha tuthuwedza ñwana u ita zwa ñwana a tshee mutuku. vhatukana.
 - Vha na vhudifhinduleli sa - A vha na vhudifhinduleli ha u vha mubebi. mubebi.
- [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)

- 27.10 - Ndi munna a sa fulufhedzei nge a vho funana na Mashudu ngeno e na muta wawe.
 - Tsañwani ha na thonifho nge a tenda u swieledwa mutani wa ha Nefefe.
 - Tsañwani u a zwifha nge a dzumbetschedza uri ha na musadzi.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)
- 27.11 Ee/Ndi a mu pfela vhutungu.
 - Ngauri o fhedza o lovha zwine zwa vha zwithu zwi vhavhaho.
 - Ngavhe a newe tshiñwe tshikhala o vha a tshi do shanduka.
 - Ha diitisi o tou lenwa nga mme awe.

KANA

HAI/A thi mu pfeli vhutungu.

- Ngauri o tangana na khakhathi nge a lenwa nga mme awe.
 - Na ene mune o vha a tshi takadzwa nga vhutshilo ho khakheaho.
 - O vha o tea o thetshesela vhabebi vhawe.
- [Zwivhili zwi pfallaho.]√√ (2)

[25]

KANA

MBUDZISO YA 28: MBUDZISO NDAPFU

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhatambi, zwigwada na muthu ene mune. Ri na khudano ya nga nnda na khudano ya nga ngomu. Vhatambi ndi vhathu vhane muñwali a vha shumisa musi a tshi todu bveledza khudano buguni ya dirama.

Mbuno

Kha dirama iyi ri wana khudano i tevhelaho:

- Khudano ya nga ngomu kha magota a Litshovhu. Izwi ri zwi vhona musi Vho-Gangashe na Vho-Mudzulikutama vha tshi thoma u vhilahedzwa nga zwiito zwa maforoterekere, vha vho humbula u yo vhiga mafhungo ayo ha Thovhele Tshilwavhusiku.
- Ri dovha ra vha na khudano ya nga ngomu kha Thovhele Tshilwavhusiku. Izwi ri zwi vhona musi Thovhele Tshilwavhusiku a tshi sumbedza u vhilahedzwa-vho nga zwiito zwa maforotereke, lune a vho humbula u lwa navho.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukati ha Mphelekedzeni na maforotereke. Izwi ri zwi vhona musi Mpheletshedzeni a tshi rwiwa lu isaho lufuni nga maforotereke, hu tshi pfi o wanala a tshi khou tswa khuhu. Mafhungo aya o nanisa thaidzo ine Thovhele Tshilwavhusiku na vhalanda vhawe vha vha nayo.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukai ha Ntsieni na maforotereke. Izwi ri zwi vhona musi Ntsieni a tshi rwiwa nga maforotereke, nge kholomo ya raha khamelo musi a tshi khou i hama. Fhungo ili lo sinyusa Thovhele Tshilwavhusiku nge a rwelwa zhinda lawe.
- Khudano i re vhukati ha vhadinda vha Thovhele Tshilwavhusiku na maforotereke. Izwi ri zwi vhona musi vhadinda vha Thovhele Tshilwavhusiku vha tshi shakuliswa nga maforotereke.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano vhukati ha mmbi ya Thovhele Tshilwavhusiku na maforoterekere. Izwi ri zwi vhona musi Thovhele Tshilwavhusiku na mmbi yawe vha tshi bva pfumo la u ya u lwa na maforotereke vhusiku. Afho ndi he ha vhulawa vhunzhi ha maforotereke.

Magumo

Muñwali wa dirama iyi o kona u bvisela khagala khudano nga u shumisa Thovhele Tshilwavhusiku, vhalanda vhawe na maforotereke. Izwi zwi khwathisedzwa nge ra vhona khudano vhukati ha Thovhele Tshilwavhusiku, vhalanda na maforotereke musi vha tshi lingedza u tandulula thaidzo dzine dza khou vhangwa nga u sa tsha toda u bva ha maforotereke shangoni lavho.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

MBUDZISO YA 29: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI

- 29.1 Ndi musi maforotereke a tshi vho thoma u dzharatela shango la Swongozwi a songo wana thendelo, na u rwa na u tambudza vha vha haya.√√ (2)
- 29.2 Ndi nyito i takuwaho/i bvelaho phanda.√ Ngauri ndi musi thaidzo dza mafhungo a mikano/dzidarata a tshi khou nana u vhifha.√ (2)
- 29.3 Vho-Tshilwavhusiku vho olwa sa khosi ya vuhali, a sa ofhi tshithu nahone i funaho u tsiredza zwine zwa vha zwayo/sa khosi i no thetshelesa vhalanda vhayo.
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 29.4 Vho-Tshilwavhusiku na mmbi yavho vho do fhedza vha tshi tshotela maforotereke vha vha vhulaha nga mapfumo hu vhusiku.√√ (2)
- 29.5 Ndi musi rine sa vhavhali/vhataleli ri tshi zwi divha uri Vho-Tshilwavhusiku vha khou lugisela mmbi ine ngayo vha do fhedza vho tshotela maforotereke, ngeno vhapondiwa/vhatshothelwa (maforoterekere) vha sa zwi divhi.√√ (2)
- 29.6 - Ndi wa uri murangaphanda u tea u lwela zwi re zwawe a sa neti.√
- U tea u lwela uri hu vhe na vhuthihi na pfano kha vhatu vhawe.√
- U tea u thetshelesa musi vhalanda vhawe vha tshi mu eletshedza.√
- Tshilwavhusiku o vha na nyandano na vhatu vhawe vha fhedza vho kunda maforoterekere.√√
[Maraga NTHIHI i avhelwe muhumbulo muhulwane, ngeno maraga MBILI dzi tshi tea u avhelwa kha thikhedzo.] (3)
- 29.7 Vho-Gangashe na Vho-Mudzulikutama sa magota,ματο na ndevhe zwa Thovhele, a zwi ri mangadzi musi vha tshi vhona shango li itshi khou dzhiwa nga maforotereke, vha tshi ya u vhiga ha Thovhele Tshilwavhusiku uri a vhe ene ane a dzhia tsheo, vhunga nga mvelele vha sa tendelwi u dzhia tsheo vha songo suma musanda.
[Maraga mbili kha phindulo i pfalaho.]√√ (2)
- 29.8 Vho-Tshilwavhusiku na mmbi yavho vho tshotela maforotereke vha vha vhulaha hu vhukati ha vhusiku vhatu vho edela.√√ (2)
- 29.9 Musi Vho-Tshilwavhusiku vho no vhulaha maforotereke nga vhunzhi, vho vha vha tshi khou lavhelela uri vha do tuwa shangoni lavho, fhedzi a vho ngo tuwa. Luka na vho ponyaho u vhulaha vho vhulunga zwitumbu henefho kha la Swongozwi vha fhedza vho dzula tshothe.
[Maraga tharu kha phindulo i pfalaho.]√√√ (3)

29.10 Ndi nga sasaladza uri :

- Musi vha tshi ri vho ton^hdiwa nga fhethu ha u awela vhone vha vho tou ita na u dzharatela uri vha^hne vha shango vha songo tsha kona u dzhena.
- Musi vha tshi vho thoma u rwa v^hathu vha tshi vha pomoka uri vha khou tswa.
- Musi vha tshi vho thoma u v^hulaha v^hathu vha tshi ri vha khou dzhena dzharatani dzavho.
- Musi vha tshi d^hibandutshedza vha tshi hana u bva fhethu he vha humbela u awela hone.

[Zwiraru fhedzi zwi p^halaho.] √√√

(3)

29.11 EE/Ndi a mu p^hfela v^hutungu.

- Ngauri v^hathu vha lushaka lwa hawe na mufumakadzi wawe vho d^ho fhedza vho v^hulawa.
- Vho tou dodeliwa v^husiku vha v^hulawa tshisulu vha songo d^hilamulela.

KANA

HAI/A thi mu p^hfeli v^hutungu.

- Ngauri vho vha v^ho tea vha songo tsha tou dzulesa vho d^hifhirela, vho vha vha tshi d^ho vha vho tsireledzea.
- Ngauri vho tou levha nga u rwa na u v^hulaha vha^hne vha shango.
- Musi vha tshi vho ita vha^hne vha shango dziphuli na u dzharatela fhethu hu si havho.
- Musi vha tshi vho d^hibandutshedza fhethu he vha tou awela, vha vho hana u t^huwa.

[Zwivhili fhedzi zwi p^halaho.]√√

(2)

[25]

T^hHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C:	25
MARAGAGUTE:	80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	5-6	4	3	2	0-1
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhutanzi na kupfeselele kwa tshibveledzwa	-Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho -Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo -U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo	-U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone -Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala -Mbuno dzi pfadzaho dzo nekudzwa, naho dziñwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho -U pfesesa ha lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo	-Tsenguluso i fushaho/ linganelaho ya thoho -Hu na dziriwe mbuno dzavhudi dzi tikedzaho thoho -Naho dziñwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu di vha na vhutanzi vhu sa tendiseiho -U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo	-Tsenguluso ya thoho i sa fushi -Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho -Kupfeselele kwa fhasi kwa lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo	-A hu na u pfesesa ha thoho -A hu na thikhedzo u bva kha tshirendo -Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo
MARAGA DZA 6	4	3	2	1	0-1
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	-Tshivhumbeo tsho lunzhedzanaho tshothe -Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshothe -Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama -A hu na vhukhaki vhu vhonalaho ha girama, mupeleto na zwiga zwa u vhala	-Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfadzaho -Thevhekano ya mbuno i a pfadza -Luambo, thouni na tshitaela vhunzhi zwo lulama	-Hu di vha na vhuñwe vhukhaki ha tshivhumbeo -Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhateaho ya kupfeselele na ndunzhendunzhe -Luambo lwo faredza vhukhaki vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea	-Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho -Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfadzaho -Vhukhaki ha luambo vhu khagala -Thouni na tshitaila a zwo ngo tea	-Tshivhumbeo tsho khakhea tshothe -Vhukhaki vhumzhiswa ha luambo na tshitaila
MARAGA 4					

PFESESANI: Arali mugudi a sa dzhiela ntha zwi re ngomu lwa tshothe na u ri madzuloni azwo a riwala maanea, kha avhelwe maraga dza 0 kha zwothe, zwi re ngomu na tshivhumbeo na luambo.

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U ṬOLA/MAKA MAANEA A ṬITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA NA DIRAMA NA FOĻOKUĻOO [MARAGA: 25]

Khritheria	Vhukoni ha nṱhesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
<p>Tsenguluso ya ṱhoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwaṱhisedza nga vhuṱanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa</p> <p>MARAGA 15</p>	<p>-Phindulo ya mathakhethakheni/nṱhesa: 14–15 Phindulo ya mathakheni/nṱha: 12–13 -Tsenguluso yo nwelelaho ya ṱhoho -Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwaṱhisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa -U pfesesa ha nṱhesa ha lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa</p>	<p>-U sumbedza u pfesesa na u sengulusa ṱhoho nga ndila yone -Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala -Mbuno dziṅwe dzi pfadzaho dzo nekédzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneṱho -Hu na vhuṱanzi ha u pfesesa lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa</p>	<p>-U pfesesa ṱhoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwoṱhe zwiṱalusi zwo dodombedzwa -Hu na dziṅwe mbuno dzi tikedzaho ṱhoho -Maṅwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhuṱanzi a vhu tendisei tshifhinga tshoṱhe -U pfesesa liṅwalo na tshibveledzwa hu songo fhelelaho</p>	<p>-U pfesesa ṱhoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiṅwe zwiṱalusi zwo senguluswaho nga vhuḍalo -Mbuno ṱhukhu dzi tikedza ṱhoho -Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi maṱukutuku -U pfesesa huṱuku ha liṅwalwa na tshibveledzwa</p>	<p>-U pfesesa huṱuku ha ṱhoho -Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwaṱhaho ya u fhindula mbudziso -Makumedzwa ha tendisei na kathihi -Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa kana tshibveledzwa</p>
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kuṅekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu</p> <p>MARAGA 10</p>	<p>-Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshoṱhe -Marangaphanda na magumo ndi zwa nṱhesa -Makumedzwa o vhekanywa zwavhuḍi nahone a bveledzwa zwi khagala -Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a ṱokonya, nahone zwo lulama</p>	<p>-Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho -Marangaphanda na magumo na dziṅwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho -U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa -Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama</p>	<p>-Hu na vhuṅwe vhuṱanzi ha tshivhumbeo -U pfadza na ndunzhendunzhe zwi di vha hone, fhedzi zwo faredza vhukhaki -Hu na vhukhaki vhu vhonehalo ha luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwo tea -Phara hunzhi dzo lulama</p>	<p>-Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho -Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho -Vhukhaki ha luambo vhu khagala -Thouni na tshitaela a zwo ngo tea -Phara dzo khakhea</p>	<p>-U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa -Vhukhaki ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela -Thouni na tshitaela a zwo ngo tea -Phara dzo khakhea</p>